

Manuela Agnès Rausell i Soriano i el trencament de la tradició narrativa

Manuela Agnès Rausell i Soriano and the rupture of the narrative tradition

MARINA CORTÉS JORNET
marinac1202@gmail.com

Universitat de València

Resum: Manuela Agnès Rausell i Soriano (València, 1839-1918) fou una de les escriptores més rellevants de la Renaixença al País Valencià, que va contribuir al moviment cultural com a mecenes i amb una obra vasta i diversa: poesia, assaig, teatre i narrativa, en valencià i en castellà. És en l'àmbit de la narrativa catalana que es considera una figura trencadora, tenint en compte el panorama narratiu valencià del segle XIX, amb pocs testimonis i de poca ambició literària. Rausell, per la seua banda, aposta per la narrativa històrica i tenim constància de tres llegendes seues: *La llegenda del Puig* (inèdita), *La mort d'en Ramon Boïl* (1883) i *Centelles i Solers o un amor entre dos odís* (1884). Aquestes llegendes es caracteritzen per una sèrie de trets pertanyents al romanticisme històric i mostren els recursos, els temes i el model de llengua culta promoguts pels Jocs Florals. Rausell es proposa produir narrativa seguint les premisses de la poesia culta, en un intent d'innovació del gènere respecte de la narrativa coetània que s'escrivia a Catalunya i en altres llengües europees.

Paraules clau: Renaixença valenciana, romanticisme, narrativa històrica, Manuela Agnès Rausell i Soriano, segle XIX

Abstract: Manuela Agnès Rausell i Soriano (València, 1839-1918) was one of the most relevant female writers of the Valencian Renaixença, who contributed to this cultural movement as a sponsor and with a vast and diverse work: poetry, essays, drama and prose in Catalan and Spanish. She is considered an innovative figure in Catalan fiction, bearing in mind the outlook of Valencian prose during the 19th century, marked by testimonies of little literary ambition. Rausell wrote historical fiction, and three legends are known to be written by her: *La llegenda del Puig* (unpublished), *La mort d'en Ramon Boïl* (1883) and *Centelles i Solers o un amor entre dos odís* (1884). These legends boast several characteristics typical of historical romanticism and show the resources, themes and model of cultured language promoted by the Jocs Florals contest. Rausell intended to write prose following the premise for learned poetry and this allows to consider her contribution as an attempt to innovate the genre with respect to the contemporary prose written in Catalonia and in other European languages.

Keywords: Valencian Renaixença, romanticism, historical fiction, Manuela Agnès Rausell i Soriano, 19th century

DATA PRESENTACIÓ: 17/09/2023 ACCEPTACIÓ: 01/10/2023 · PUBLICACIÓ: 03/12/2023

1. Marc teòric: la narrativa durant la Renaixença

Si bé en el panorama literari català en general, la narrativa va aconseguir una certa normalització durant la Renaixença, al País Valencià, aquest gènere no va seguir el mateix camí. El conreu de poesia culta va eclipsar la narrativa i el teatre del mateix tipus, de manera que aquests dos gèneres es van limitar al model costumista i humorista, dirigit a un públic popular. No obstant això, hi ha constància d'una voluntat de trencar amb aquesta tradició narrativa valenciana i d'apostar per un gènere que, tot i que no era innovador respecte a la resta de literatures europees, pretenia elevar la narrativa valenciana a l'altura de la poesia: la novel·la històrica. En aquest article analitzarem l'aportació de Manuela Agnès Rausell i Soriano (València, 1839-1918), una de les figures femenines més rellevants del moviment renaixencista al País Valencià i de la qual tenim constància de tres llegendes. Rausell encara és, avui dia, una escriptora poc estudiada, i és per això que en aquest article ens proposem analitzar la seua narrativa per tal de situar l'autora i la seua aportació dins del cànon literari català.

L'estructura d'aquest article es fonamentarà en una contextualització del marc teòric pel que fa a la narrativa de la Renaixença, des del context general català al cas concret del País Valencià; en la presentació de l'autora i la seua trajectòria vital i literària, i finalment, en l'estudi de la manera en què Rausell va intentar superar el model narratiu tradicional costumista en favor de la narrativa històrica, tot analitzant les seues obres localitzades, *La mort d'en Ramon Boïl* (1883) i *Centelles i Solers o un amor entre dos odís* (1884).

Així doncs, introduïrem el context de la tradició en què va dur-se a terme la ruptura que va proposar Rausell. Sabem que des del segle XVI fins a mitjans del segle XIX, la literatura catalana es trobava en un període que els autors renaixencistes qualificaven de «decadència», durant la qual tota producció literària amb aspiracions cultes s'escribia en castellà, malgrat que la població era quasi totalment catalanoparlant, mentre que la producció literària en català es limitava a les publicacions populars i als sainets. Amb la Renaixença, l'objectiu esdevé elevar la llengua catalana com a llengua de cultura, de la mateixa manera que la resta de llengües europees. Adoptant els ideals romàntics, els renaixencistes catalans miren cap al passat medieval i se centren, sobretot, a cultivar la poesia de temàtica patriòtica, religiosa i amorosa. És en aquest context que renaixen els Jocs Florals, uns antics certàmens literaris medievals que es van recuperar en la segona meitat del segle XIX arreu dels territoris de parla catalana i que van servir com a plataforma per a la promoció de l'ús culte de la llengua.

Tal com hem comentat i com explica Enric Cassany (2018: 463-464), la narrativa que s'escribia als territoris de parla catalana fins al segle XIX era en castellà. És l'any 1862 quan es publica *L'orfeneta de Menargues*, d'Antoni de Bofarull, una novel·la històrica que immediatament va passar a considerar-se l'inici de la recuperació de la narrativa catalana. Tanmateix, segons Cassany (2018:

477), cal desmentir-ho: hi ha testimonis de narrativa catalana escrita durant aquella «decadència», entre els segles XVI, XVII i XVIII. En qualsevol cas, Cassany (2018: 478-479) estableix un període entre 1862 i 1882 (data en què es publica *La papallona*, de Narcís Oller, la seua primera novel·la i a partir de la qual canviarà el panorama narratiu català), durant el qual es conrea una narrativa de temàtica històrica (interessada a mitificar el passat medieval), costumista (sobretot els quadres de costums), folklòrica i romàntica, uns temes que a Europa ja quedaven enrere però que als territoris de parla catalana responia perfectament a la voluntat de recuperar un passat gloriós. Durant les dècades de 1880 i 1890, però, la narrativa comença a seguir una tendència realista gràcies a les influències del positivisme i dels corrents realista i naturalista francesos, que fan que els autors en llengua catalana comencen a interessar-se més per temes de la societat contemporània que pel passat. Tanmateix, en la majoria dels casos, només podem parlar de tendències realistes: a causa de la proximitat del costumisme, que no s'acaba d'abandonar, i de la concepció de la novel·la com un instrument ideològic, no podem parlar de novel·la realista com a tal (Cassany 2018: 502-505); el cas excepcional, però, és Narcís Oller, considerat el pare de la novel·la catalana moderna.

Tanmateix, centrem-nos ara en el País Valencià. Tal com hem comentat més amunt, el fet que durant la Renaixença es va prioritzar el conreu de poesia culta va tenir com a conseqüència que la narrativa i el teatre van quedar relegats com a gèneres populars, dominats pel costumisme. D'aquesta manera, els quadres de costums, tant narratius com teatrals, es limiten a reflectir escenes de la vida quotidiana, impregnades d'humor i a través d'un llenguatge col·loquial, proper a les classes treballadores. Jaume Pérez Montaner (1998: 460-467) destaca el paper de les revistes i diaris populars, com ara *El Mole*, *La Donsayna* i *El Tabalet*, com a plataformes per a la prosa narrativa valenciana, malgrat el caràcter poc ambiciós dels textos i l'escassetat de mostres, i que van permetre la conservació de la llengua escrita i de la tradició de creació popular, aquella que s'havia mantingut al llarg de l'anomenada «decadència».

D'altra banda, Vicent Simbor (1997: 358) apunta l'èxit del costumisme com a resposta a la necessitat de bastir un circuit literari inexistent i de guanyar-se el favor del públic majoritari: la classe treballadora que només parlava valencià. Així, molts autors es van veure enfrontats a un dilema: o escriuen en castellà i, per tant, podien conrear una literatura més culta, o bé s'adaptaven al públic valencianoparlant i a les seues exigències per a, d'una banda, crear aquest circuit literari i, de l'altra, guanyar-se la vida (Simbor 1997: 359). En aquest sentit, el model de llengua emprada també va suposar un debat important, ja que es va oposar un model de llengua escrita per a la narrativa i el teatre amb un grau molt alt de castellanització enfront d'un model arcaïtzant per a la poesia, que pretenia conservar la genuïtat de la llengua (Simbor 1997: 361). A més a més, de narrativa com a tal es va conrear ben poc perquè no existeix cap text d'aquest gènere que s'escriguera totalment en prosa (ni novel·les ni reculls de contes); en paraules de Simbor, la narrativa es caracteritzava per una «extrema misèria de la prosa: poca quantitat i menor ambició esteticoliterària» (1997: 366). Només trobem dos autors que intenten trencar amb aquesta dinàmica: d'una banda, Vicent Blasco Ibáñez, que va escriure tres llegendes en valencià durant els primers anys com a escriptor —*La torre de la*

Boatella (1883), *Lo darrer esforç* (1883) i *Fàtima* (1884)—, abans de canviar definitivament al castellà (Simbor 1997: 367); i, de l'altra, Manuela Agnès Rausell, de la qual, com ja hem comentat, ens han arribat tres llegendes, dues de les quals analitzarem en aquest article.

Abans d'entrar en matèria i abordar l'anàlisi dels dos textos de Rausell, repassarem el concepte de narració històrica, que Guillem Mollà (2020: 333) defineix com aquella en què l'acció fictícia se situa en un espai i un temps de la història concrets, així com també poden aparèixer-hi personatges històrics que el lector pot identificar. Tot això pot provocar, com en el cas de les llegendes, tal com comprovarem en les de Rausell, una ambigüitat a l'hora de destriar el que és verídic i el que no.

2. Manuela Agnès Rausell i Soriano (1839-1918): nota biogràfica

El primer que farem serà introduir Manuela Agnès Rausell i Soriano, una de les figures femenines més rellevants de la Renaixença al País Valencià però encara poc estudiada. Per a traçar la trajectòria vital de l'autora ens basem en la biografia inclosa en el Treball de Final de Màster titulat *Manuela Agnès Rausell i Soriano: vida i obra (1839-1918)* (Cortés Jornet, en premsa). Rausell va néixer el 21 de gener de 1839 a la ciutat de València, en el si d'una família acomodada, que li va proporcionar l'educació i els mitjans que després li permetrien dedicar-se a escriure, sempre dins del que estava ben vist per a una dona. Probablement per les seues circumstàncies vitals —a més de provenir d'una família acomodada, va quedar viuda molt prompte i no va tenir fills— va poder dedicar tota la seua vida a escriure, i va conrear una gran diversitat de gèneres literaris, tant en valencià com en castellà: poesia, narrativa, teatre i assaig. A més de proveir-la amb els mitjans per a escriure, la seua posició social també va permetre-li ser mecenes de la causa valencianista, en aquell moment representada per Lo Rat Penat. L'obra de Rausell encara avui es troba dispersa entre manuscrits inèdits, revistes i diaris de l'època i alguna edició posterior, i és per això que creiem que és imprescindible reunir-la i estudiar-la, ja que aquesta autora resulta una clau fonamental per a entendre la Renaixença en general i el valencianisme vuitcentista en concret.

Pel que fa a la seua producció literària, va començar a escriure poesia als onze anys, tot i que les peces més antigues que hem localitzat són de principi de la dècada de 1860, una època en què, abans de casar-se, escriu teatre i poesia en castellà. Pel que fa al primer gènere, tenim constància de dues comèdies en vers, *Los caprichos de la suerte* (1863, el manuscrit de la qual es conserva a la Biblioteca Nacional d'Espanya) i *Enemistad y amor* (considerada perduda). Pel que fa al segon gènere, escriu poemes principalment de caràcter familiar, dedicats a alguna persona o en ocasió d'algun esdeveniment. Tanmateix, al llarg de la seua vida, sense deixar de compondre poesia d'aquesta temàtica, a poc a poc començarà a conrear-ne d'altres, de tipus religiós, lírics i narratius, molts dels quals publicarà.

Com ja hem comentat, el matrimoni de Rausell va ser breu, i és quan es queda viuda que reprèn l'escriptura. No només torna a escriure poesia (el teatre, pel que hem pogut esbrinar, el va deixar de conrear), sinó que comença a publicar en diaris i revistes de l'època i aposta per altres gèneres:

assaig i narrativa. Pel que fa a l'assaig, pels textos que hem localitzat, des de la segona meitat de la dècada de 1870 fins a pràcticament el final de la seua vida, publica articles que tendeixen a la reflexió i a la crítica de temes quotidians i socials de l'època, la qual cosa permet al lector fer-se una idea de les idees religioses i morals de l'autora. Aquests articles van ser qualificats per Constantí Llobart, que li va dedicar un capítol en l'obra *Los fills de la morta-viva*, d'una «notable filosofia, fentse molt estimables per sa originalitat y poètica forma que revestixen» (1883: 579). D'altra banda, sobretot a partir de la dècada de 1890, començarà a publicar aforismes, gènere que conrearà de manera més o menys regular fins als últims anys de la seua vida, i en el qual elabora breus sentències en què exposa una opinió, una crítica o una reflexió, en la línia temàtica dels articles.

Pel que fa a la narrativa, tenim constància de tres llegendes en valencià (l'objecte d'aquest article) i tres en castellà: *La calle de santo Tomás* (1878), *La calle del Gobernador Viejo* (1880, versió castellana de *La mort d'en Ramon Boil*, que analitzarem en aquest article) i *El sentimiento de un rústico* (pendent de localitzar). Segons l'opinió de Llobart, «en ses llegendes mostra la Sra. Rausell excel·lents disposicions per a l'art de fer noveles» (1883: 580). A més a més, malgrat que conrea la narrativa històrica en les dues llengües, es pot constatar com en valencià tendeix a utilitzar un to més patriòtic que no en castellà, una mostra de l'adhesió de l'autora a les idees de la Renaixença.

Pel que fa a la seua producció en valencià, a banda dels textos narratius, que són els que analitzem en aquest article, Rausell destaca en l'àmbit de la poesia. Ens han arribat vint-i-quatre poemes seus, que s'emmarquen, de manera general, dins de les temàtiques jocfloralesques de pàtria i fe. Una composició poètica que podem prendre com a referència per a comprovar com Rausell trasllada els temes, els recursos i el model de llengua lírics a la narrativa és el poema titulat «La traïció d'Alaçarch». Aquest «romans històrich» –tal com indica el subtítol–, publicat el 1882 en el *Calendari Lemosí* de Lo Rat Penat, està compost per 164 versos enneasíl·labs de rima assonant i narra un episodi de la conquesta de València per part de Jaume I i l'expulsió dels sarraïns. Comença així:

Concesions admirables se feren,
quant En Jaume acabà la conquesta;
puix si gloria guanyara ab les armes,
generós tanta mes n'adquirira.
De gran ànima forta y valenta,
igualava a tan gran biçarria,
noble cor, que cristiana memòria
va deixar per a tota la vida.
Y després d'acabada la guerra,
derrotant per complet la morisma,
se portà bondadós y magnànim
y donà llibertat molt cumplida
respetant, generós, interesos
que cascú en sa riquesa tenia (Rausell 1882: 95).

Des d'un punt de vista d'acord amb les idees de l'època, Rausell explica com Alaçarch (al-Azraq), un jove musulmà atractiu, s'aprofita de l'amistat del rei en Jaume (representat com un símbol de magnanimitat i generositat) i li disposa un parany fent veure que li regala el castell de Rugat. El rei, tanmateix, guanya la batalla i, com a conseqüència, decideix expulsar els sarraïns del regne. Així, prenent aquesta composició com a exemple, veurem com, a diferència dels seus contemporanis, Rausell adopta els temes històrics, els recursos romàntics, el to patriòtic i el registre lingüístic elevat (malgrat l'absència de normativa per a la llengua catalana) de la poesia jocfloral i els trasllada a la narrativa.

3. Manuela Agnés Rausell i Soriano com a narradora: narrativa històrica

Com ja hem esmentat més amunt, de Rausell tenim constància de tres llegendes: *La llegenda del Puig* (inèdita), *La mort d'en Ramon Boïl* (1883) i *Centelles i Solers o un amor entre dos odís* (1884). A continuació passarem a analitzar les dues darreres, que són les que hem pogut localitzar, i que es van publicar en el *Calendari Llemosí* de Lo Rat Penat. Parlarem de les circumstàncies de les seues respectives publicacions, introduïrem l'argument de cada una i procedirem a analitzar els elements que les emmarquen dins del romanticisme històric, així com el model de llengua emprat.

Abans d'analitzar aquestes dues llegendes, però, parlarem del que de moment sabem de la tercera, *La llegenda del Puig*. Premiada als Jocs Florals de València de 1883 (segons els arxius de Lo Rat Penat, premi patrocinat per Bernat Josep Escrivà), aquesta narració resta inèdita. A la seu de Lo Rat Penat es conserva un manuscrit no signat¹, presentat als Jocs Florals, amb títol *L'aurora del Puig*, que podria tractar-se del manuscrit de Rausell encapçalat pel lema (*Centelles i Solers o un amor entre dos odís* també era referit amb el lema *Los pares qu'obcecats sacrificuen*). No obstant això, no es pot afirmar que aquest manuscrit corresponga a la llegenda de Rausell perquè la cal·ligrafia, comparada amb la d'altres manuscrits signats per l'autora, és palesament diferent. De *La llegenda del Puig* sabem, però, que, tal com indica el títol, és un text que també respon al gènere de la narrativa històrica; de fet, segons el registre de premis als Jocs Florals de València, elaborat per Josep Gasch i Juan (1935), aquesta llegenda narra l'origen de la Mare de Déu dels Desemparats.

3.1. *La mort d'en Ramon Boïl*

La mort d'en Ramon Boïl fou publicada el 1883 en el *Calendari Llemosí* de Lo Rat Penat (pp. 135-144) i compta amb una versió en castellà titulada *La Calle del Gobernador Viejo* (publicada el 1880 en la *Ilustración Popular Económica*, i el 1882 en *El Averiguador Universal*). Ambdues narracions, tot i que difereixen en alguns aspectes (breus fragments i noms que, segons el personatge, es tradueixen o canvien totalment), són fonamentalment la mateixa història; tanmateix, com que encara no s'ha localitzat cap dels dos manuscrits, no podem saber quin és anterior.

1 Localitzat durant una visita a la seu de dita societat, duta a terme el 31 d'octubre de 2022.

En qualsevol cas, *La mort d'en Ramon Boil* narra la història d'un triangle entre tres personatges: Margarida, cansada de la indiferència de Joan, el seu estimat –que creu que com menys interès mostre, més l'atraurà–, decideix despertar-li la gelosia fent amistat amb Ramon Boil, governador de la ciutat de València. Joan, efectivament, gelós, decideix assassinar el seu adversari. Així, Joan és condemnat a pena de mort i Margarida, que sent una culpa insuportable, acaba morint de tristesa.

Pel que fa als elements històrics presents en aquesta narració, cal destacar-ne el primer i el més evident: el relat està basat en un esdeveniment real. L'any 1407, el governador de València, Ramon Boil, va morir assassinat per part de Berenguer de Reixac, el qual va ser instigat per Joan de Pertusa a cometre el crim (Girona i Llagostera 1915: 610). Segons Vicent Artur Moreno i Alfons Llorenç (2023), que analitzen el sepulcre dels Boil al monestir de Sant Domènec, Ramon Boil, senyor de Bétera i provinent d'una família molt important de la Corona d'Aragó, quan es va assabentar que a la seua enamorada també li feia la cort Joan de Pertusa, el va anar a buscar però aquest el va matar a la plaça de Sant Vicent, a València.

Rausell, però, modifica la trama i hi afegeix imaginació. Tanmateix, pretén legitimar el fons històric de la narració i, per això, en les primeres línies del relat du a terme una contextualització del marc espai-temporal: «En una d'aquelles apacibles vesprades de qu'en l'otony se disfruta en València, allà pel mes d'octubre de l'any de gràcia 1406, si nostres doctes historiadors no erren la feja [...]» (Rausell 1883: 135).

A més a més, també hi trobem altres referències històriques, com quan a Joan se li ocorre matar Ramon i l'únic que el fa repensar-s'ho és que l'enemic «era aquell mateix qu'en 1397, tan coratjosa com cristianament havia castigat als sacrilechs moros, los quals robaren lo Santísim Sacrament de la vila de Torreblanca» (Rausell 1883: 139), en referència al saqueig de Torreblanca, el 1396, per part d'uns corsaris, al capdavant dels quals es diu que hi havia Pere Fuster, valencià cristià renegat, sota la protecció del rei de Tunis (Ferrer i Mallol 2005: 102). En aquest saqueig, segons Ferrer i Mallol (2005: 102), l'església va quedar arrasada i els corsaris van capturar un nombre elevat de persones. Com a resposta, el 1398 i 1399 València i Mallorca van organitzar i dur a terme les croades de Tedelis i de Bona (Ferrer i Mallol 2005: 102).

D'altra banda, a més de Ramon Boil i Joan de Pertusa, trobem referències a altres personatges reals, com ara el rei Martí l'Humà, que també pren part en la narració: és qui condemna a mort Joan.

A més a més, Rausell també recorre al distanciament de la narració, mitjançant el qual fa una breu crònica de les conseqüències que l'assassinat va tenir en l'urbanisme de la ciutat:

En memòria d'aquest fet, se col·locà un altar en lo lloch de l'alberch qu'habitava Pertusa, lo qual fou dedicat als Sants Reys, [...] y d'aquell retaule prengué nom lo carrer *dels Santets*, carrer que ja hui no existix, emperò qu'existí junt al del Governador Vell, denominat aixina per haver habitat en una de ses cases varios dels funcionaris públics qu'ab aquest alt càrrech tingué nostra bona ciutat de València (Rausell 1883: 143).

Pel que fa als elements romàntics, trobem que el personatge de Joan Pertusa és una figura passional, tot i que no irreflexiva: al contrari que Constanci, el protagonista de *Centelles i Solers o un amor entre dos odis*, com veurem més endavant, Pertusa planifica el crim que durà a terme, el qual té com a única causa la gelosia. A més a més, el fet que el relat finalitze amb la mort del personatge femení, Margarida, a causa de la pena, és un esdeveniment extremat i, evidentment, romàntic. Tanmateix, els trets romàntics que més destaquen en aquesta narració –i com veurem, en la següent– són els elements patriòtics, sobretot el que representa Ramon Boil: «era un excel·lent cavaller, y ses virtuts com a bon cristià, lo mateix que sos talents com a governant, havien segut una irreparable pèrdua per a la pàtria» (Rausell 1883: 142).

Finalment, comentarem el model de llengua que Rausell fa servir. L'autora construeix un registre culte recurrent al català medieval, ja que escriu en un moment en què la llengua catalana encara no s'havia normativitzat. Així, com també veurem en *Centelles i Solers o un amor entre dos odis*, aquest model de llengua es fa palès, d'una banda, en les descripcions, com ara la de la dama protagonista:

Era incomparablement hermosa la dama, y ses prehuades vestidures del blau color del cel, contribuïen a donar-li major realç, si cabia, a sa peregrina bellesa, sent ell intencionada significació dels çels rabiosos, encara qu'infundats, amb que son cor enamorat ja algun temps s'aturmentava (Rausell 1883: 135-136).

A més, també cal destacar la manera de parlar dels personatges com a reflex del model de llengua culta emprat, perquè, d'una banda, l'autora volia imitar la parla dels nobles medievals i, de l'altra, distanciar-se del model costumista i popular. Així, per exemple, Margarida retreu a Joan les seues excuses i ell es defensa d'aquesta manera:

—No existeixen ni deuen existir enjamay semblants ocupacions, li replicà ella, per a l'home que de veres ame; y tals rahons y en tals casos, més solen, ara y adés ser excuses que verdaders impediments u obstacles.
—¡Oh, no cregau de mi semblants falsies, senyora meua; vos repetixch que no cregau tals coses y vos afegisch además qu'esteu, per cert, en un grandísim érrro! (Rausell 1883: 137).

Tal com ja hem anat comentant i com comprovarem a continuació, *La mort d'en Ramon Boil i Centelles i Solers o un amor entre dos odis* tenen moltes característiques en comú, tant pel que fa a l'argument i al model lingüístic, com als recursos de la novel·la històrica i de la literatura romàntica.

3. 2. *Centelles i Solers o un amor entre dos odis*

Centelles i Solers o un amor entre dos odis és, probablement, la peça narrativa més rellevant de Rausell perquè és la que va tenir més reconeixement tant en vida de l'autora com de manera pòstuma. Fou premiada en els Jocs Florals de València el 1883 i es va publicar l'any següent en el *Calendari Llemosí* de Lo Rat Penat, així com el 1931 dins de la col·lecció Nostra Novel·la. Aquesta llegenda històrica, que recorda *Romeu i Julieta* de Shakespeare (1597), narra l'amor prohibit entre dos joves de famílies enfrontades en la València de principi del segle XV.

La trama se centra en aquests dos enamorats, Blanca i Constanci, les famílies dels quals pertanyen cada una a un bàndol diferent; de fet, el recurs al tema de l'amor impossible podria ser un indicatiu, segons els estudis que n'han fet investigadors com Josep Enric Estrela (2015: 196-197) i Rafael Roca (2023: 407), de la relació sentimental que podrien haver mantingut Rausell i Constantí Llobart durant la dècada de 1880. En qualsevol cas, l'acció comença amb Blanca esperant Constanci vora la finestra de la seua habitació, com cada dia. Aquest, però, fa tard perquè ha de burlar la vigilància que li imposa el seu pare, el qual sospita la relació. Més endavant en la història, la criada de Blanca s'aprofita de la innocència de la seua senyora i aconsegueix que li confesse la relació. Així, la criada, moguda per interessos personals, transmet la informació al criat del pare de Constanci, i aquest, al seu torn, a l'amo. Constanci és empresonat, i Blanca, sumida en la tristesa, decideix ingressar en un convent. Quan el jove és alliberat, decideix anar a buscar-la i venjar-se de tots els qui l'han traït.

Pel que fa als trets històrics d'aquest relat, cal destacar-ne la situació espai-temporal. La narració comença amb aquesta contextualització abans d'iniciar la trama dels joves enamorats: «En l'any de gràcia 1406, s'encontraba la insigne ciutat de València dividida en dos bandos [...]» (Rausell 1884: 25). L'autora dedica un paràgraf a construir el món on té lloc l'acció, en el qual la referència al «temps dels bandos» (Rausell 1884: 25) és verídica: en el tombant entre els segles XIV i XV, València estava dividida en bàndols, i l'etapa més violenta va tenir lloc entre 1398 i 1412, quan hi havia dues faccions, fidels a Gilibert de Centelles i a Jaume de Soler (Galán Campos 2022: 159). De fet, Constanci i Blanca mateixos expliquen la raó per la qual el seu amor és un amor prohibit en aquesta conversa, en què Blanca diu:

Mon germà, continuà ella, recela també, puix no ignora ja lo secret de nostre amor, sap que nos amem dend'abans encara que mon pare sucumbira al dolor de les greus ferides rebudes lo 16 de Decembre últim, en la tremenda lluyta lliurada en lo carrer del Palau entre un y altre bando (1884: 29).

Mentre que Constanci respon:

Eixes parcialitats, afegí l'amant jove, qu'han dividit en dos bandos a la noble València, són les que en esta ocasió s'interposen entre nostres respectives famílies, sense deixarnos aplegar a ser feliços, puix que la vostra, Blanca, està emparentada tan de prop ab la de Mosén Jaume Soler, com igualment ho està la meua ab la de Mosén Gilibert Centelles (1884: 29).

A més a més, per tal de situar la narració i la trama dins de l'espai temporal que presenta al principi del relat, l'autora també fa uns apunts pel que fa a l'arquitectura de la ciutat de València, que encara conservava edificis d'estil àrab, quan descriu la casa de Blanca:

Quant aquestes lluytes per demés horroroses entristien a la magnànima ciutat, existia en cert carrer d'ella una antiga casa, qual frontera, recordant l'estil àrab, donava clarament a entendre qu'habia segut abans de la Conquesta del Rey en Jaume, morada digna d'un opulent magnat d'aquella època (Rausell 1884: 26).

D'altra banda, també cal tenir en compte els elements romàntics que trobem en aquesta llegenda. El primer que podem destacar és el patriotisme evident que destil·la l'obra, d'acord amb la ideologia de l'autora i dels corrents de la Renaixença: un enaltiment a la figura de Jaume I i de tots els personatges que van seguir el seu exemple, així com dels valors cristians i dels trets identitaris valencians. D'aquesta manera, Blanca, desesperada per la situació, que li prohibeix el seu amor amb Constanci, clama:

¡Mare mehua [...], fins a quant té que durar aquesta lluyta cruel qu'aflix a nostra insigne València, a nostra volguda pàtria! Vos qu'habeu segut la més justa y temerosa dabant de Déu, y no podeu menys de morar junt a son excels trono, allà en lo cel, alcanceu-nos, senyora, d'Ell la pacificació de esta privilegiada terra! (Rausell 1884: 31).

També trobem que ambdós protagonistes són clarament romàntics: reivindiquen un amor lliure, en contra del que dicta la societat, i es mouen per les emocions, quasi de manera irreflexiva. Per exemple, quan Blanca es lamenta: «¡Ah, crech qu'encara aquest dolcíssim consol han de robarnos, y no sé, Constanci, què serà de nosatros!», Constanci respon: «Abans mil voltes la mort» (Rausell 1884: 29). O també, quan aquest és alliberat del seu captiveri, reacciona violentament contra els que l'han traït i mata la criada de Blanca tirant-la per la finestra.

Pel que fa al model de llengua, ens trobem el mateix cas de la llegenda anterior: Rausell, malgrat la inexistència d'un model de llengua normativa, fa un esforç per elevar el registre i allunyar-se de la narrativa popular. D'aquesta manera, veiem que rescata lèxic arcaic, que, d'una banda, serveix per a ambientar la història en la València medieval i, de l'altra, està en línia amb el pensament renaixencista d'inspirar-se en el passat, inclosa la parla. És el cas de mots com *frontera* (en el sentit de «façana»), *llumenar*, *ensemps*...

És en les descripcions on trobem de manera evident una voluntat d'emprar un registre elevat, tal com comprovem quan es descriu la façana de casa de Blanca:

La porta estava situada en lo carrer més ample dels dos que la casa ocupava, puis era cantonera, y ennegrida per lo transcurs dels temps sa frontera, anunciava l'antiguetat del edifici ab les verdoses broses que naturalment brotant d'entre ses sòlides parets formaben varietat de tan enmaranyats com caprijosos festonajes (Rausell 1884: 26).

Aquestes descripcions detallades també palesen la importància que dona Rausell a la caracterització física dels personatges a l'hora de presentar-los, i cal destacar el llarg paràgraf que dedica a descriure Blanca, que comença així:

Sa fesomia semblava á la de un àngel, puix era son cutis blanquíssim y en son despejat front, un tant reduït per sos naturals rulls que la sobrejaben, brillant ensemps com á brunyt or, se veen dos purísimes celles, baix les quals fulgurejaben dos ulls de blau pròpiament celest, com axí

mateix un aguilenyo nas y una encantadora boca, qu'un poquet entreoberta per oculta emoció, descubria dos fileres de brillants perles (1884: 26-27).

Finalment, esmentarem la manera de parlar dels personatges com una altra prova del model de llengua elevada que construeix Rausell. A més dels fragments que hem reproduït més amunt, destaquem, per exemple, quan Constanci s'excusa a Blanca pel retard: «Ma idolatrada Blanca [...]; bé sabia jo lo turment que ma detenció havia de causarvos, mes quant vos referixca lo motiu de ella, no podreu menys que disimularmela» (Rausell 1884: 29); o quan l'afalaga:

¡Ah, però qu'hermosa esteu, amada mehua! Dia l'enamorat galan a sa promesa; mireu, mireu com lo daurat sol, envejós del polit i brillant esmalt de vostra sedosa cabellera, bé a reflectarse en ella, com reflectarse solen los seus raigs al mig dia en les marítimes ones: ¡Tem jo que son ardorós calor ferixca, amada mehua, lo vostre cap y perjudique acàs vostra salut! (1884: 30).

Com hem vist, les dues narracions tenen molts paral·lelismes, no només pel que fa a l'argument, sinó també pel que fa als recursos. En les dues llegendes, l'acció comença amb una contextualització històrica (la València de principi del segle XV, una època marcada per la divisió de la ciutat en bàndols i la violència que això va comportar) per a, seguidament, introduir l'acció a partir de les joves protagonistes, que es troben en una habitació esperant l'amant, que fa tard. També en ambdues llegendes es cometen crims, si bé un és producte de l'impuls, i l'altre, planificat. Pel que fa als recursos, els dos relats inclouen referències a fets i personatges històrics, però també es planteja el dubte de què és veritat i què és ficció, la qual cosa els constitueix com a llegendes. A més a més, la narrativa de Rausell és evident que incorpora una forta càrrega romàntica, patriòtica i religiosa: un clar reflex de la voluntat de traslladar els temes de la poesia culta vuitcentista a la narrativa, tot acompanyant-los d'un registre elevat i un model de llengua arcaïtzant.

4. Conclusió

Per tal de concloure aquest article, incidirem en els punts clau que fan de Manuela Agnès Rausell una figura trencadora dins del seu context històric i cultural. Al principi, hem fet un repàs de la història narrativa catalana del segle XIX i ens hem centrat en el cas del País Valencià, on les mostres de narrativa que trobem pertanyen a l'àmbit popular i es caracteritzen per la poca ambició esteticoliterària, el costumisme i l'humorisme. En aquest sentit, les llegendes de Rausell, presentades als Jocs Florals de València durant la dècada de 1880 i publicades en el *Calendari Llemosí* de Lo Rat Penat, suposen una innovació perquè s'hi apliquen els temes i els recursos de la poesia culta renaixencista a la narrativa. *La mort d'en Ramon Boïl* (1883) i *Centelles i Solers o un amor entre dos odís* (1884) ens serveixen d'exemple: són llegendes que s'emmarquen dins del romanticisme històric (situades en la València de principi del segle XV, època de gran interès per als autors de la Renaixença) i estan construïdes a partir d'un model de llengua culta, proper al de la poesia jocfloral. Tanmateix, si bé l'aportació de Rausell suposa un intent de posar la narrativa valenciana al dia amb la resta de

models literaris catalans i europeus, posa de manifest un endarreriment respecte d'aquests (Simbor 1997: 367): d'una banda, l'absència absoluta de novel·la o narrativa extensa al País Valencià i, de l'altra, el fet que a Catalunya i a Europa ja s'havia deixat enrere el romanticisme històric en favor de la narrativa realista i naturalista. No obstant això, cal tenir en compte el paper que va dur a terme Rausell, perquè no només fou una de les poques dones que van arribar a formar part dels cercles literaris valencianistes de la Renaixença, sinó que, a més a més, va conrear una obra vasta i diversa per a una dona de l'època (recordem que va escriure poesia, assaig, teatre i narrativa) i, finalment, es va atrevir a capgirar la narrativa valenciana del moment, a allunyar-la dels models populars i a proposar-la com a gènere culte.

Bibliografia

- Cassany, E. (2018) "La literatura narrativa", dins Cassany, E./Domingo, J. M. *Història de la literatura catalana, vol. V Literatura contemporània I. El Vuit-cents*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, pp. 463-516.
- Cortés Jornet, M. (en premsa) *Manuela Agnès Rausell i Soriano: vida i obra (1839-1918)*, [Treball de Final de Màster] Roca Ricart, R. (dir.), Universitat de València.
- Estrela, J. E. (2015) "Nelina, l'amor impossible de Llombart", dins Estrela, J. E. *Constantí Llombart. Dinamitzador de la Renaixença valenciana*. [Tesi doctoral] Escartí Soriano, V. J. (dir.), Universitat de València, pp. 194-198.
- Ferrer i Mallol, M. T. (2005) "La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc: la reacció després del saqueig de Barenys (1406)", *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat mitjana*, Barcelona, CSIC, pp. 101-134.
- Galán Campos, L. (2022) "La baja nobleza y las luchas de bandos de la ciudad de Valencia (1380-1412)", *Medievalismo* (32), pp. 147-170.
- Gasch i Juan, J. (1935) *Poetes, escriptors i artistes premiats en els Jocs Florals, de "Lo Rat-Penat": 1879-1935*. [manuscrit] Consultat a: <https://bivaldi.gva.es/es/consulta/registro.do?id=12192>

- Girona i Llagostera, D. (1915), “Itinerari del rey En Martí (1403-1410)”. *Anuari*, Barcelona, Institut d’Estudis Catalans.
- Llombart, C. (1883) “Na Manuela Agnès Rausell”, dins Llombart, C. *Los fills de la morta-viva*. València, Impremta d’Emili Pasqual, pp. 574-58.
- Mollà Bononad, G. (2020) “La narrativa de les dones a *Lo Rat Penat*. *Calendari Llemosí (1874-1883)*”. *Estudis Filològics i de Traducció (1)*, pp. 321-341.
- Moreno, V. A.; Llorenç, A. (26/08/2023) “El cel no pot esperar”, *El Temps de les Arts* [en línia]. Última consulta: 9/10/2023.
- Pérez Montaner, J. (1998) “Prosa narrativa de la Renaixença al País Valencià: ‘El Mole’, ‘La Donsayna’ i ‘El Tabalet’”, *Estudis: revista de historia moderna*, 24, pp. 449-466.
- Rausell Soriano, M. A. (1882) “La traïció d’Alaçarch”, *Lo Rat Penat. Calendari Llemosí corresponent al any de 1882*, València, Lo Rat Penat, pp. 95-99.
- Rausell Soriano, M. A. (1883) “La mort d’en Ramon Boil. Llegendària històrica”, *Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí corresponent al any de 1883*, València, Lo Rat Penat, pp. 135-144.
- Rausell Soriano, M. A. (1884) “Centelles y Solers o un amor entre dos odís”, *Lo Rat Penat. Calendari Llemosí corresponent al any de 1884*, València, Lo Rat Penat, pp. 25-37.
- Roca Ricart, R. (2023) “L’amor (im)possible entre Constantí Llombart i Manuela Agnès Rausell (1883-1886)”, dins Miralles, E./Sogues, M./Valsalobre, P. (eds.), *Sou lo que podeu mostrar que havent begut d’aquesta font. Homenatge al professor Albert Rossich*, Catarroja, Editorial Afers, pp. 401-413.
- Simbor, V. (1997) “La Renaixença i la normalització literària”, dins Carbó Aguilar, F./Rosselló, R. X./Sirera Turó, J. L. (coord.), *Escalante i el teatre del segle XIX*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Abadia de Montserrat, pp. 347-373.